

זה פרויקט ענק ושנוי במחלוקת בדרום הארץ. במשרד להגנת הסביבה מתייצבים מאחוריו

גורמי המקצוע במשרד קוראים לממשלה לקדם את פרויקט תעלת הימים כדי לעצור את היעלמות ים המלח. אך הדו"ח שחיברו במשרד מתעלם מבעיות רבות הכרוכות בפרויקט - ואף משמיט את דעת המיעוט שמציגה חלופה הכוללת גם את שיקום נהר הירדן

ניר חסון

בולען בים המלח, בינואר צילום: אמיל סלמן

דו"ח מקיף של המשרד להגנת הסביבה שפורסם היום קורא לממשלה לקדם פרויקט תשתית גדול ושנוי במחלוקת בדרום הארץ במטרה לייצב את מפלס ים המלח. הדו"ח נועד לבחון פתרונות שונים לבעיית מפלס ים המלח, ולבסוף ממליצים מחבריו על פרויקט תעלת הימים מים סוף לים המלח כפתרון הטוב ביותר. עם זאת, הדו"ח כמעט ומתעלם לחלוטין מהסכנות הסביבתיות של הפרויקט - פגיעה אפשרית במפרץ אילת, איום בזיהום באזור הערבה, פגיעה בהרכב הכימי של מי ים המלח ועוד.

בנוסף, מחברי הדו"ח קוראים לממשלה לא לאמץ פתרון חלופי שמציעה קבוצה של פעילי סביבה, מתכננים ואקולוגים. חלופה זו, המכונה "האופציה הצפונית", כוללת הזרמת מים מהכנרת לים המלח דרך המערכת הטבעית באופן שלא רק ייצב את מפלס הים אלא ישקם גם את המערכת הטבעית של נהר הירדן.

לטענת מחברי הדו"ח, החלופה הצפונית היא תוכנית "מתריסה" מבחינה מדינית, שכן היא כוללת שימוש רב במים מתוקים לשיקום ים המלח בעוד ברחבי האזור קיימת מצוקת מים. מחברי התוכנית החלופית טוענים כי אלו הם מחברי הדו"ח שמתעלמים ממצוקת המים של האזורית, וכי ההתייחסות שלהם לתוכנית הצפונית שטחית ומטעה במכוון. דעת המיעוט המדברת בזכות התוכנית החלופית לא נכללה בדו"ח של המשרד להגנת הסביבה, המתפרסם כעת להערות הציבור.

ים המלח, בינואר צילום: אמיל סלמן

הדו"ח של המשרד פורסם לקראת השלמתו של דו"ח סופי שיוגש לשרה להגנת הסביבה, תמר זנדברג. את הדו"ח ערך צוות בראשות מנכ"לית המשרד להגנת הסביבה, גלית כהן, ובשיתוף עם המכון הגאולוגי, מכון ירושלים לחקר מדיניות ורשות ניקוז ים המלח.

הדו"ח סוקר את המשבר הסביבתי והכלכלי שנובע מגירעון המים של ים המלח. גירעון זה נגרם בשל הקמת הסכרים בכנרת ובירמוך וניצול המים שהיו מגיעים לים המלח, וכן בשל שאיבת מי הים לצרכי מפעלי ים המלח. גירעון המים של ים המלח עומד על כ- 750 מיליון מ"ק בשנה ומסיבה זו יורד המפלס בכ-1.15 מטרים בממוצע בכל שנה.

מאז שנת 1980 ירד המפלס בכ- 36 מטר. הירידה גורמת לשלל בעיות – בולענים, התחתרות נחלים, פגיעה בתשתיות, הרס מערכות אקולוגיות, פגיעה במקורות מים ועוד. כל התופעות האלו עתידות להחריף בשנים ובעשורים הקרובים.

מחברי הדו"ח בחנו מספר פתרונות אפשריים לטווח הרחוק. לאחר בחינה זו הם ממליצים על הפתרון עליו סוכם בין ממשלות ישראל, ירדן והבנק העולמי – המובל הימי מים סוף לים התיכון. פתרון זה, שזכה לכינוי Red-Dead - כולל הקמת משאבות ענק במפרץ אילת, שיזרימו בשלב הסופי של הפרויקט מיליארד קוב מי ים דרך צינור עצום שיונח בערבה הירדנית לאורך יותר מ-200 ק"מ. במסגרת אותו פתרון, דרומית לים המלח יוקם מתקן התפלה גדול שיתפיל חלק מהמים עבור ממלכת ירדן. שאר המים בתוספת מי רכז – תוצר לוואי של ההתפלה – יוזרמו לאגן הצפוני של ים המלח.

החלופה הדרומית "תעלת הימים"

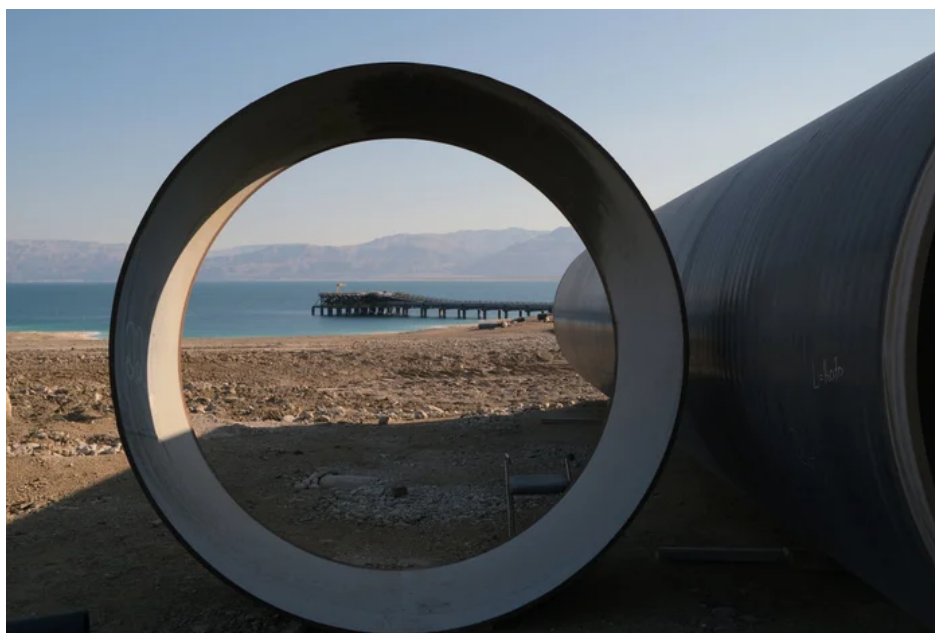
בחלופה זו, הרעיון הוא לשאוב מיליארד קוב מים מדי שנה ממפרץ אילת. המים יוזרמו בצינור תת קרקעי ענק בצד הירדני של הערבה עד לאתר התפלה גדול שיוקם דרומית לים המלח. באתר זה יותפלו 200 מיליון קוב מים שיוזרמו לממלכת ירדן. 800 מיליון הקוב הנוספים יוזרמו לים המלח כדי לייצב את המפלס

יתרונות: עלות נמוכה לאורך זמן. הפרויקט אושר עקרונית על ידי ירדן והבנק העולמי

חסרונות: סכנות סביבתיות בים סוף, בערבה ובים המלח. לא כולל פתרון לשיקום הירדן

בשלב הראשון מציע הדו"ח להסתפק בהזרמת 400 מיליון מ"ק לים המלח למשך כעשר שנים כדי לבחון את ההשפעות הסביבתיות של הפרויקט. בהמשך, כך מוצע, ניתן יהיה להגדיל את הזרמה לכ- 750 מיליון מ"ק כדי לייצב את מפלס הים. מחברי הדו"ח צופים שאם תתקבל החלטה בזמן הקרוב ניתן יהיה לייצב את המפלס בשנת 2055 .

"מסמך המדיניות מציג לראשונה את המשמעויות לאזור במצב עסקים כרגיל ל-50 השנה הבאות, וממליץ לייצב את המפלס מוקדם ככל הניתן", אומרת מנכ"לית המשרד להגנת הסביבה. "אני קוראת לציבור לעיין בחלופות שנבחנו לייצוב המפלס ולהשמיע את עמדתו בעניין החלופה המומלצת. להמשך גריעת המים מהאגן יש משמעויות כבדות משקל לעתיד האזור, ועל הממשלה לפעול בנחישות ובמהירות כדי להבטיח שגם הדורות הבאים ייהנו ממשאב טבע ייחודי זה".

ים המלח, בשנה שעברה צילום: אילן אסייג

בעיות ללא מענה

מחברי הדו"ח כותבים על הפגיעה האפשרית במערכת האקולוגית של ים סוף בשל השאיבה, ומציגים מחקר שמראה שניתן לפתור בעיה זו על ידי שאיבה מעומק הים. עם זאת, הם אינם מתייחסים באופן מספק לסיכונים סביבתיים אחרים של הפתרון שבו הם תומכים. כך למשל, בעיה נוספת היא השפעה שלילית על ים המלח עצמו, שעלולה לבוא לידי ביטוי בהיווצרות גבס במים ופריחת אצות. בשל כך, מציעים המחברים להסתפק בשלב הראשון בהזרמת 400 מיליון קוב למשך עשר שנים שלאחריהן תיבחן ההשפעה על הים ויוחלט אם וכיצד להרחיב את הפרויקט. הנתון הזה מבוסס על עבודה שערך הבנק העולמי לפני יותר מעשור.

בנוסף, המחברים לא מתייחסים כלל לסכנה של תקלה או רעידת אדמה שתפגע בתשתית של הפרויקט - כל המיזם מתוכנן באזור בעייתי מבחינה סיסמולוגית.

פריצה עלולה לגרום לזיהום מערכות אקולוגיות ומי תהום. בנוסף לפרויקט כה גדול שחוצה את הערבה יהיו בהכרח השפעות שליליות רבות.

במסמך נפרד של הכלכלנית הראשית במשרד האוצר נכתב שלדעתה לא צריך להמליץ לממשלה להתקדם בפרויקט תעלת הימים, שכן התועלות הכלכליות שלו לא ברורות. בחוות דעתה של הכלכלנית הראשית גם נאמר כי החלופה היעילה ביותר לפתרון בעיית המים של ירדן היא באזור הכנרת ובית שאן ולא מדרום לים המלח.

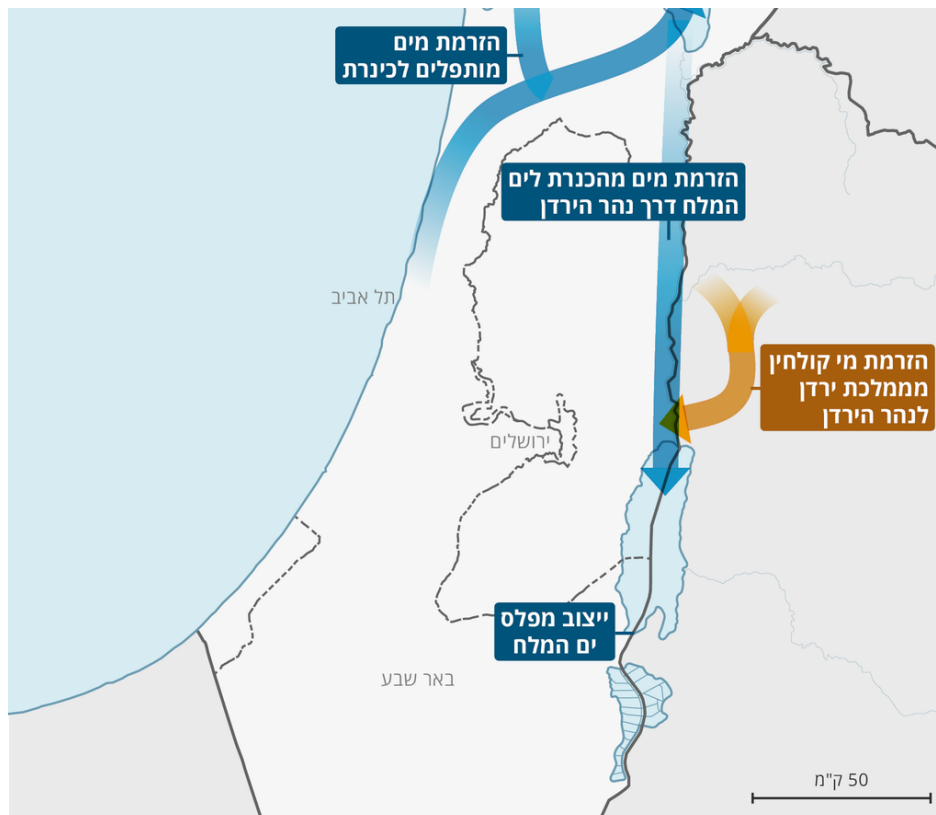

ים המלח, בינואר צילום: אמיל סלמן

מקריאת הדו"ח ניתן להתרשם כי מטרתו היא לא קידום מיזם תעלת הימים, שממילא נמצא כולו בתחום סמכותה של ירדן שלא מקדמת אותו בשנים האחרונות, אלא כדי לתקוף תוכנית אחרת שהחלה קונה לה אחיזה בקרב מומחים ומתכננים בכירים בישראל. התוכנית, המכונה "החלופה הצפונית", או "חלופת בית שאן", הוכנה על ידי המתכנן מוטי קפלן, מבכירי המתכננים בישראל ומי שהכין את תוכנית תמ"א 1, מסמך המדיניות העיקרי של גופי התכנון בישראל, והיא מציעה לטפל בבעיית ים המלח תוך הישענות על מערכת המים הטבעית.

קפלן, שחתום על הדו"ח כמרכז צוות המתכננים, היה אמור להוסיף את עמדתו לדו"ח כדעת מיעוט, אך לבסוף עמדה זו הושמטה ממנו. על פי התוכנית שהוא מציע ושנמצאת בשלבי תכנון ראשוניים, לאורך חוף הים התיכון יוקמו מתקני התפלה חדשים ויורחבו המתקנים הקיימים. במתקנים אלו יותפלו כמויות גדולות של מי ים - כמיליארד קוב יותר מכפי שמיוצרים היום. המים האלו יוזרמו דרך המוביל הארצי וצנרת נוספת לכנרת, שתהפוך למאגר המים האזורי של ישראל וירדן. שתי המדינות ישתמשו ברוב המים, ומיעוטם, כמאה מיליון קוב, יוזרמו לים המלח דרך הירדן. בנוסף, מציע קפלן, כי לירדן וליים המלח יוזרמו עוד כ-400 מיליון קוב של מי קולחין מטוהרים מממלכת ירדן. באופן זה נהר הירדן אמור לשוב להיות נהר זורם כפי שהיה לאורך כל ההיסטוריה. את עלות המים המותפלים שיוזרמו בירדן מציע קפלן להשית על מפעלי ים המלח, בתמורה למים שהם שואבים לשם ייצור האשלג.

החלופה הצפונית

מקור: מסמכי המשרד להגנת הסביבה

הרחבה והקמת מתקני התפלה נוספים לחופי הים התיכון, כך שיכולת ההתפלה תגדל במיליארד קוב נוספים. הרעיון הוא להזרים את המים לכנרת ולהפוך אותה למאגר המים האזורי החשוב ביותר. הסכרים על הכנרת ייפתחו וחלק מהמים יוזרמו לנהר הירדן. מתוך **מיליארד** הקוב, ישראל תשאב **400** מיליון לצרכיה, ממלכת ירדן תשאב **400** מיליון לצרכיה ו-**100** מיליון קוב נוספים יוזרמו לים המלח דרך נהר הירדן. בנוסף, **400** מיליון קוב של מי קולחין מטוהרים מממלכת ירדן יוזרמו לנהר הירדן ולים המלח כדי לייצב את המפלס

יתרונות: פועל במסגרת המערכת הטבעית ויביא לשיקום הירדן

חסרונות: עלות גבוהה בכסף ובאנרגיה לאורך זמן ועומס סביבתי על חוף הים התיכון

מחברי דו"ח המשרד להגנת הסביבה תוקפים בחריפות את ההצעה בכמה מקומות לאורך הדוח. "השאיפה להחזיר את המצב לקדמותו, לחדש את הזרימות בנהר הירדן ובנחלים המתנקזים אליו ולהחזיר את המפלס וקו החוף של ים המלח לימים של מחצית המאה הקודמת, משותפת לרבים בישראל ובעולם. אולם יש להכיר בכך שבמצוקת המים האזורית אי אפשר להחזיר את הגלגל לאחור. כל ניסיון לפצות על גירעון המים הגדול באמצעות הזרמת מים שפירים, טבעיים ובעיקר כאלה שמקורם בהתפלה, כרוך בעלויות סביבתיות וכלכליות בלתי סבירות וכמהלך גיאופוליטי מתריס על רקע מצוקת המים של שכנינו", נכתב בדו"ח.

בניגוד לבעיות הסביבתיות של מיזם תעלת הימים, בנוגע לתוכנית הצפונית מרחיבים מחברי הדו"ח את הקשיים והבעיות. כך למשל, הם כותבים על כך שאין מקום לאורך חופי הים התיכון להקמת מתקני התפלה נוספים. על כך משיבים תומכי החלופה כי ממילא ישראל מקדמת את סגירת תחנות הכוח הפחמיות

בחדרה ובכוונתה לפנות שטח נרחב שבו נמצאות התחנות עצמן ומערומי הפחם המשמשים אותן. בנוסף, לדברי תומכי החלופה הצפונית – בהם מנכ"ל אקופיס ישראל גדעון ברומברג, איש החברה להגנת הטבע וממייסדי התנועה הסביבתית בישראל יואב שגיא, הצפר פרופ' יוסי לשם, חתן פרס ישראל צבי בן אברהם ועוד – בכל מקרה העברת מים מתוקים בצינורות ארוכים בטוחה לאין שיעור מבחינה סביבתית מאשר העברת מי ים.

הקבוצה מתייחסת גם לשיקולי השקעת האנרגיה הדרושה לשם התפלה. לדבריהם, ניתן לייצר את כל האנרגיה הדרושה לכך בחוות סולאריות גדולות בירדן. באופן זה תיווצר תלות הדדית בין המדינות – אנרגיה תמורת מים. בנובמבר האחרון נחתם הסכם הבנות ראשוני בין ירדן לישראל ברוח זו – במטרה להגדיל את שיתוף הפעולה בשני הנושאים.

"הדוח הזה הוא יריית חץ וציור עיגולים סביבו", אומר פרופ' ערן פייטלסון, חבר קבוצת המתכננים וחוקר במחלקה לגיאוגרפיה באוניברסיטה העברית (גילוי נאות: הכותב הוא תלמיד מחקר במחלקה). "המחברים מתעלמים מהמצוקה של ממלכת ירדן", מוסיף פייטלסון, "היא השחקן החשוב שם והיציבות של ירדן היא אינטרס ישראלי ראשון במעלה, גם מבחינה גיאופוליטית וגם מבחינה הומניטרית, יש שם מיליוני בני אדם שאין להם מים. כל פתרון חייב להתחיל בזה. הרעיון שלנו הוא להעלות את כמויות המים המסופקות לירדן במאות מיליוני מ"ק ואז לנצל את המים האלו פעמיים, כמו שאנחנו עושים בישראל, שבכל טיפה אנחנו משתמשים פעמיים, פעם בבית ופעם בחקלאות בצורת קולחין מטוהרים. כשהיו לירדן מספיק מים יהיו לה גם מי קולחין אותם ניתן לטהר ולהזרים לים המלח".

לטענת קבוצת המתכננים, מחברי הדו"ח יצרו איש קש מהתוכנית שלהם, כלומר הקצינו אותה במתכוון כדי להסיר אותה מהשולחן. כך למשל, מדובר בדו"ח על הצעה להזרמת מאות מיליוני קוב של מים שפירים לים המלח, למרות שאיש לא מעלה בדעתו לעשות זאת, אלא להשתמש במעט מים שפירים ובכמות גדולה של מי קולחין.

"בחלופה שלי אנחנו מחיים את הירדן", אומר קפלן, "אנחנו גם תורמים לפתרון משבר האקלים על ידי החייאת חבל ארץ שכיום הוא מנוון ומזוהם ויחזור להיות טבעי ועם מגוון ביולוגי עשיר. נהפוך את הירדן לנהר חי ופורח וזה גם מתאים למגמות בעולם של פירוא מחדש. היום מבקרים באתרי הטבילה בירדן מיליון וחצי תיירים בתנאים בלתי נסבלים. עם ירדן משוקם, אתר מורשת עולמי של כנרת ירדן וים המלח, אפשר לצפות להרבה מיליוני תיירים בשנה. בחישוב שלהם (של מחברי הדו"ח - נ"ח) הם לא מפנימים את התועלות האלו. חוץ מזה

שמדינת ישראל צריכה להיות יותר נדיבה כלפי שכנותיה ולהראות שיש לה גם צד הומני. אנחנו לא רוצים שכנים צמאים".

מהמשרד להגנת הסביבה נמסר בתגובה: "את העבודה לגיבוש המדיניות ליוותה ועדת היגוי בין-משרדית שמונתה בהחלטת ממשלה. לצורך הכנת החומרים וגיבוש ההמלצות הועסקו מומחים ויועצים, מר מוטי קפלן ביניהם, שעבדו עבור צוות העורכים של המסמך. קפלן היה יועץ חיצוני ולא חבר ועדת ההיגוי. הוא אינו נמנה עם צוות עורכי המסמך. במהלך הדיונים המקצועיים להכנת המסמך, הציע קפלן מספר המלצות שלא התקבלו על-ידי עורכי המסמך מטעמים מקצועיים. זאת, כפי שקורה בדרך כלל ביצירת מסמך מקיף ומעמיק כל-כך. מר קפלן קיבל כמובן את טיוטת המסמך בטרם הפצתו לציבור. כל אדם – כולל יועץ חיצוני למסמך מדיניות - החולק על העמדות המקצועיות שהתקבלו במסגרתו, מוזמן להעביר הערותיו במסגרת ההפצה לציבור ואנו נבחן אותן לעומק".

מארגון אקופיס נמסר: הפתרון היעיל ביותר לייצוב מפלס ים המלח מבוסס על שתי רגליים עיקריות - הזרמת כ-400 מלמ"ק בירדן הדרומי לאחר שיקומו, לצד הטלת אחריות על המפעלים בישראל וירדן להשיב לים את כמויות המים בהן נעשה שימוש. כך נוכל לייצב את המפלס. החלופה הנבחרת, החייאת תעלת הימים, מפתיעה מאד בעיקר לאור העבודה שהחלופה הנבחרת מבחינתם אינה נמצאת על הפרק כבר זמן מה, הן ממניעים כלכליים (בישראל אך גם בירדן) והן לאור התנגדות כמה מארגוני הסביבה המרכזיים.